

LOCUL ȘI IMPORTANȚA CREATIVITĂȚII ÎN CONTEXTUL REFORMELOR

Prof. univ. dr. Adrian Opre
Universitatea "Babeș-Bolyai"

„Toți copiii au talente extraordinare. Și noi le risipim, fără milă” Ken Robinson

Parcurgem o perioadă marcată de transformări profunde care vor avea impact major și de durată. Schimbările radicale ce caracterizează societatea contemporană se resimt acut și în planul educației. O serie de factori precum globalizarea, impactul tehnologiilor informaționale și de comunicare, managementul cunoștințelor afectează semnificativ mediul educațional și, implicit, dezvoltarea paradigmelor educaționale. La nivelul învățământului preuniversitar (și universitar deopotrivă), schimbarea are loc prin trecerea de la o pedagogie centrată pe predare (*teaching centred education*) la o pedagogie centrată pe învățare (*learning centred education*). O pedagogie centrată pe învățare implică o predare focalizată pe elev, ceea ce presupune schimbări ale rolului profesorului (acesta organizează și conduce situațiile de învățare), redefinirea obiectivelor educaționale (mai transparente și mai dinamice), modificări în metodologia de predare - învățare-evaluare, o diversificare a formelor de organizare a predării-învățării, precum și flexibilizare curriculară. Iată de ce, în contextul reformelor educaționale la care suntem părtași, flexibilitatea și originalitatea cadrului didactic dobândesc o însemnătate deosebită. Prin urmare, se ridică firesc întrebarea: câtă libertate deține profesorul în predare și cât de mult este implicată creativitatea sa în actul creativ. Prin oglindire, ne întrebăm, de asemenea, în ce măsură reformele paradigmatică și curriculare vor valoriza competențele creative ale copiilor din bănci.

Din nefericire, în sistemul clasic de învățământ din România, care în mare măsură persistă în majoritatea instituțiilor educaționale, predomină dimensiunea reproducerii informației memorate, iar creativitatea este sever desconsiderată. E adevărat, că pentru regimul totalitar care a marcat istoria noastră timp de cincizeci de ani, stimularea creativității era un lux pe care nu și-l putea permite. Era prea mare riscul pe care îl reprezenta tot ceea ce ieșea din nivelul pe care o urmărea realizarea idealului de formare a „omului nou” și pe care reprezentanții săi nu și l-au asumat. Destul de probabil că neglijarea dimensiunii creative a ființei umane se justifică și prin diversitatea punctelor de vedere privind definirea ei dar, mai cu seamă, datorită unei superficiale analize a elementelor ei constitutive. Conform DEX creativitatea designează capacitatea omului de a crea, de a produce valori. Desigur o definiție mai completă ne poate sugera și alte dimensiuni ale creativității, care de altfel îi conferă și calitate de caracteristică specific umană. *Astfel am putea spune că creativitatea este capacitatea voluntară a omului de a se confrunța cu necunoscut, utilizând-și imaginația și fiind ghidat de dorința de a realiza un lucru nou, funcțional și util societății* (David DeWitt). Această accepțiune privind creativitatea poartă în ea, considerăm noi, într-o formă mult mai explicită elementele esențiale ale creativității. Ne referim, în cele ce urmează la câteva dintre acestea. (<http://agorachristi.wordpress.com/2008/05/17/educație-și-creativitate>)

- a. Creativitatea este un atribut exclusiv uman. Celelalte ființe nu sunt creative, în comportamentul lor ele sunt ghidate prioritar de instinct.
- b. Creativitatea este un act determinat, în mare măsură, de intenționalitatea noastră adică este un act voluntar. Din nefericire mulți dintre semenii noștri nu și-au putut proba potențialul creativ deoarece nu și-au propus vreodată să îl testeze sau să îl pună în valoare în ceea ce ei întreprind.
- c. De cele mai multe ori creativitatea este amorsată doar atunci când ne confruntăm cu necunoscutul, adică cu ceea ce nu ne este familiar. Desigur, acest lucru nu sugerează că pentru a fi creativi trebuie cu necesitate să producem lucruri noi, este suficient uneori să realizăm lucrurile familiare într-un mod atipic, nou, unul cu care nu am fost obișnuiți.
- d. În actul creativ imaginația are un rol deosebit de important. Datorită calităților ei. și în primul rând lipsei sintaxei imaginația oferă minții umane șansa de a genera reprezentări cu adevărat noi, originale. Imaginația este facultatea umană cea mai importantă din punctul de vedere al creativității. Ea poate fi definită ca fiind capacitatea de sintetiză mentală a diverselor imagini, creând cu ajutorul acestora imagini complet noi.
- e. Noutatea reprezintă elementul cheie al creativității fără de care nu putem vorbi de produs creativ.
- f. Pentru a fi cu adevărat o creație originală și valoroasă, lucrul pe care mintea îl imaginează trebuie să fie și util semenilor.
- g. Pentru a sluji efectiv omenirii produsul actului creativ trebuie să fie în armonie cu legitățile ce guvernează universul nostru, mai precis să rezoneze acestora și nicidecum să le contrazică sau sfideze.

Mediu educațional românesc, și nu numai, a neglijat pentru o lungă perioadă de timp importanța acestor dimensiuni și implicit a rolului creativității în formarea generațiilor de tineri. S-a supralicitat dimensiunea academică a formării, cu accent exagerat pe achiziție și reproducere mecanică. În mare parte există o explicație pentru această abordare, dacă luăm în calcul faptul că până în secolul 19 nu au existat sisteme publice de educație și tot ceea ce a reprezentat dezvoltarea ulterioară a acestora s-a clădit pentru a servi industrialismului. Iată de ce accentul a căzut și cade încă, prioritar, asupra dezvoltării bazei de cunoștințe prin asimilare accelerată de informație.

Pe lângă această, eronat înțeleasă strategie educațională, în mediile educaționale se neglijează sau, am putea spune se eludează vădit, rolul extraordinar pe care îl au factorii emoționali. Aceștia pot fie să potențeze, fie să inhibe competențele creative ale actorilor implicați în actele educaționale. Copiii, prin natura lor, testează, în permanență lucruri noi. Chiar dacă nu știu, ei încearcă oricum. Nu le este teamă de greșeli iar acest lucru este ceva extraordinar. Ei le conferă garanția creativității. Dacă nu ești pregătit să greșești, nu vei produce niciodată ceva original. Din nefericire, până ajung adulți, cei mai mulți copii pierd această capacitate. Ei învață frica de greșeli și tocmai acest lucru le anulează forța creativă. Iată de ce în acest studiu, vrem să prezentăm strategii prin care, atât la profesori cât, și la elevi, devine posibilă optimizarea controlului emoțional și, implicit valorificarea superioară a potențialului lor creativ. Altfel spus, intenționăm să evidențiem consecințele nefaste ale

emoțiilor nesănătoase și să sugerăm apoi modalități de reducere sau eliminare a efectelor negative ale acestora.

Emoțiile circumscriu acele experiențe psihice complexe ce ne amprentează multidimensional funcționarea. Ele se exprimă biologic, cognitiv și comportamental și au întotdeauna o notă de subiectivitate. Prezența lor ne poate ajuta în atingerea scopurilor asumate sau, cum se întâmplă de cele mai multe ori, se poate interpune și anula acest demers. Acest lucru a devenit tot mai evident odată cu dezvoltarea socio-economică care a adus cu ea și creșterea cerințelor adresate resursei umane. De altfel, este ușor de sesizat faptul că odată ce sporește complexitatea unei societăți, precum ce contemporană, inteligența probată în context educațional pare să fie tot mai puțin suficientă pentru ca noi să ne rezolvăm problemele cotidiene. Sunt bine cunoscute cazurile a numeroși elevi/studenți geniali a căror performanță pe durata școlarizării depășește sensibil reușitele colegilor lor, dar care nu reușesc mai apoi să își valorifice potențialul, eșuând, uneori lamentabil, în plan profesional; prestațiile lor la locul de muncă le trădează lipsa deprinderilor practice și a celor sociale. Pe de altă parte, nu puține sunt persoanele care, deși modest dotate intelectual, dovedesc o bună adaptare socială la o mare varietate de contexte, fiind considerați oameni de succes. Desigur, nu trebuie omis faptul că în cele două medii, educațional și social, problemele cu care ne confruntăm sunt calitativ diferite. Mediul educațional ne supune rezolvării, prioritar, probleme bine definite, adică probleme pentru care, de regulă, există un singur răspuns corect; prin contrast, problemele vieții cotidiene sunt slab definite, ceea ce permite abordarea lor din mai multe perspective, iar pentru ele nu există niciodată o soluție perfectă. Din dorința de a depăși acest aparent paradox, cercetătorii au introdus o serie de termeni noi. Întâlnim, astfel, tot mai frecvent, sintagme precum inteligența socială, inteligența practică, inteligența emoțională etc. Toate acestea se referă la abilități cognitive ce sunt necesare pentru a soluționa problemele cu care ne confruntăm în viața de zi cu zi: rezolvarea conflictelor de muncă, dificultățile muncii în echipă, adaptarea la contextele educaționale sau la un nou context cultural, social, respectiv, la un nou loc de muncă etc. Dintre toate aceste abilități circumscrie de sintagmele de mai sus, controlul și monitorizarea emoțiilor are un loc privilegiat, dată fiind importanța deosebită ce o deține. Din acest motiv, la nivel etichetal, noi am optat pentru inteligența emoțională. *Inteligența emoțională desemnează o capacitate de control și autocontrol al stresului și emoțiilor negative; o meta-abilitate, care determină și influențează modul și eficiența cu care ne putem folosi celelalte capacități și abilități pe care le posedăm, inclusiv inteligența educațională (și creativitatea) (Goleman, 1995).* Realitatea ne demonstrează că persoanele care își cunosc și își stăpânesc bine emoțiile și care decriptează și abordează eficient emoțiile celorlalți sunt în avantaj în orice domeniu al vieții, fie că e vorba de relații sentimentale, fie de respectarea regulilor nescrise ce determină reușita în diverse arii de activitate. Altfel spus, cei ce posedă capacități emoționale bine dezvoltate au mai multe șanse de a fi eficienți și mulțumiți în viață, deoarece își pot controla abilitățile mintale ce le susțin productivitatea. În schimb, cei cu puține resurse de control emoțional sunt expuși la nenumărate conflicte interne, ajungând astfel să-și submineze propriul potențial.

O problemă des supusă atenției de către psihologi, o reprezintă educabilitatea inteligenței. În ceea ce privește inteligența educațională, nu puține sunt vocile ce susțin puternica determinare genetică a acesteia și impactul relativ redus al învățării asupra dezvoltării ei. Nu la fel stau, însă, lucrurile atunci când ne referim la inteligența emoțională. Majoritatea celor ce au investigat această abilitate susțin posibilitatea inițierii și dezvoltării deprinderilor emoționale atât la copii, cât și la adulți. Cele mai cunoscute și, deopotrivă, mai eficiente strategii de alfabetizare emoțională sunt reprezentate de programele de educație rațional-emoțională și comportamentală (EREC).

Educația rațional-emoțională și comportamentală reprezintă un program psihoeducational de intervenție preventivă adresat elevilor (Knaus, 2004). Programul este fundamentat de principiile teoretice ale Terapiei Rațional-Emotive și Comportamentale (REBT). Mai precis, se bazează pe principiul că gândurile și credințele determină apariția emoțiilor, iar emoțiile la rândul lor condiționează apariția comportamentului. Mai departe, comportamentele repetate, atât productive cât și neproductive se automatizează, transformându-se în pattern-uri comportamentale stabile. Conform acestui principiu, comportamentele indezirabile, neproductive, negative, iraționale sunt produse ale emoțiilor care, la rândul lor, sunt replici ale gândurilor și credințelor iraționale. Comportamentele care nu au un rol adaptativ pentru individ trebuie eliminate sau înlocuite cu forme mai productive și raționale de comportament. Acest lucru este realizabil prin schimbarea, în prima fază, a sursei asupra căreia are control individul: gândurile și credințele proprii. Dacă există gânduri raționale, se creează premiza apariției emoțiilor și sentimentelor adaptative și, deci, a comportamentelor ce ajută individul să își transforme viața într-una mai bună, mai fericită, mai productivă și, nu în ultimul rând, mai plină de creativitate.

Un sistem EREC se caracterizează printr-o flexibilitate remarcabilă, ceea ce permite să fie relativ ușor de adaptat și utilizat în consilierea populațiilor de o largă diversitate. Astfel, programul și-a dovedit eficiența atât în consilierea cadrelor didactice (Nucci, 2002) cât, mai ales, în consilierea adolescenților, studenților, a tinerilor în general, dar și a colectivelor de elevi supradotați sau a celor cu nevoi speciale (deficiență intelectuală, orfani, delincvență juvenilă etc.). Un program EREC este format din secvențe modulare de educație psihologică care urmăresc dezvoltarea la elevi a unor abilități cognitive și comportamentale care să-i facă mai productivi și, în același timp, mai fericiți. La origini, a fost proiectat ca un program de optimizare a sănătății mentale prin consiliere în grup; cu toate acestea, el poate fi la fel de eficient atunci când, după o prealabilă adaptare, este utilizat în terapia individuală a copiilor, adolescenților sau chiar a adulților. Analizând diversitatea și gravitatea problemelor cu care se confruntă elevii în școli, trebuie să fim de acord că implementarea unor asemenea programe a devenit astăzi, mai necesară decât oricând.

Cutremurătoare sunt rezultatele unui sondaj efectuat asupra unui număr mare de părinți și profesori din diverse țări (Goleman, 1995) care a relevat o tendință mondială a generației actuale de copii de a avea mult mai multe probleme emoționale decât în trecut. Aceștia sunt mai singuri și mai deprimăți, mai furioși și mai nestăpâniți, mai emotivi și mai înclinați să devină anxioși din orice, mai impulsivi și mai agresivi. Soluția depinde de felul în care noi considerăm potrivită pregătirea tinerilor pentru viață. E tot mai evident faptul că școala lasă la întâmplare educația emoțională a elevilor, supralicând unilateral pregătirea școlară. Prin urmare, se impune o nouă viziune în privința a ceea ce școlile pot face pentru a asigura o formare completă a elevilor care să le permită o mai bună adaptare la realitățile cotidiene.

Dacă agenții educativi sunt sensibilizați de această stringență și intenționează introducerea unui program EREC în școală, atunci ei vor trebui să acorde o atenție deosebită posibilităților de integrare a acestuia în programa școlară. Cadrul didactic poate utiliza curriculumul școlar pentru a potența impactul secvențelor EREC și, reciproc, EREC este utilizată ca o strategie de eficientizare a prestației intelectuale a elevilor în parcurgerea curriculumului școlar. Acest lucru este cu putință, deoarece EREC este compatibilă cu metodele științifice. De altfel, într-o anumită măsură, programele EREC implică aplicarea principiilor științifice la viața de zi cu zi. Mai mult chiar, pornind de la activitățile EREC ce se focalizează asupra unor asumptii, opinii sau fapte, elevii pot experimenta diverse modalități de a converti ideile extrase din curriculumul școlar în ipoteze testabile. Spre exemplu, datorită introducerii manualelor alternative, elevii se confruntă cu diverse opinii asupra aceluiași

subiect. Dincolo de neajunsurile lor, aceste alternative de interpretare deschid elevilor oportunități de a-și optimiza deprinderile de gândire critică și, implicit să își valorifice potențialul creativ. Acest lucru este realizabil dacă elevii pornesc de la premisa că diferitele opinii ale diverșilor autori nu sunt altceva decât un set de ipoteze ce trebuie verificate, iar apoi recurg la căutarea dovezilor ce pot susține sau infirma aceste asumții. Această strategie, aplicată, într-o primă etapă, în evaluarea opiniilor celorlalți, devine treptat un instrument deosebit de util prin care elevii își pot testa propriile opinii sau credințe. Iată, așadar, cum putem eficientiza tandemul curriculum școlar – educație rațional-emoțională și comportamentală.

În asemenea condiții, este pe deplin justificată preocuparea prioritară a psihologilor și a consilierilor școlari de a afla soluțiile cele mai viabile pentru profilaxia și/sau contracararea disfuncționalităților emoționale și comportamentale. O analiză atentă asupra domeniului relevă că, în ultimele decade, intervențiile psihoeducaționale din perspectivă cognitiv-comportamentală s-au dovedit a fi cele mai eficiente modalități de prevenție și/sau remitere a acestor probleme. O serie de programe de dezvoltare socio-emoțională, elaborate și utilizate preliminar - în Statele Unite, Canada sau Australia - au fost preluate și adaptate de către diverse instituții din România: universități (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Universitatea Oradea) sau asociații științifice și profesionale (Asociația de Științe Cognitive din România, ASCR; Asociația de Psihoterapii Cognitive și Comportamentale din România, APCCR,) și au făcut apoi obiectul unor programe de formare profesională sau de dezvoltare personală. Aceste programe s-au bucurat de o receptivitate imediată din partea beneficiarilor și au oferit probe concludente privind eficacitatea și, implicit, utilitatea lor. Au existat însă, și ne-au fost semnalate periodic, unele dificultăți de implementare în școli sau grădinițe. Principalele probleme semnalate s-au datorat diferențelor socio-culturale și curriculare dintre contextele în care au fost elaborate și, respectiv, cele de aplicare. Unele dintre aceste neajunsuri au fost remediate cu succes grație eforturilor de adaptare și rafinare perpetuă ale furnizorilor de formare, altele sunt însă dificil de eliminat. În aceste condiții, am decis elaborarea unui program propriu alternativ: „**SELF KIT**”. Acesta este expresia cunoștințelor și experienței pe care autorii săi le-au dobândit în procesele de adaptare și derulare a programelor clasice elaborate în alte contexte socio-culturale. SELF KIT (SOCIAL EMOTIONAL LEARNING FACILITATOR) este un program de consiliere psihologică și educațională care își propune ca obiectiv major dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale copiilor de vârstă preșcolară și școlară mică din instituțiile educaționale românești. El este elaborat de un colectiv de psihologi și pedagogi clujeni cu angajament cognitiv-comportamental (cadre didactice universitare și practicieni) (Opre & colab., 2010) Asemenea celorlalte programe la care am făcut referire mai sus, SELF KIT este fundamentat pe principiile teoriei rațional-emoționale și comportamentale.

SELF KIT a fost proiectat și structurat în raport cu principalele emoții disfuncționale pentru care noi am determinat o incidență crescută în mediul educațional românesc: anxietate (frică), depresie (tristețe intensă), furie, rușine, vină, gelozie, sentimente de rănire. Pentru fiecare dintre aceste emoții nesănătoase și comportamentele asociate lor, noi am elaborat unul sau mai multe module de intervenție. Un modul este alcătuit din următoarele componente: o poveste (elementul central al modulului), una sau mai multe activități, poezii, cântece, ghicitori, rebus, jocuri și cel puțin o secvență formativă cu caracter științific inclusă într-o mini-enciclopedie. De asemenea, pentru a ajuta cadrele didactice în diagnoza acurată a acestor disfuncții emoționale, am elaborat o grilă de identificare și evaluare a comportamentelor asociate lor.

Prin structura, conținutul și strategiile de derulare, SELF KIT a fost astfel conceput încât să se plieze pe particularitățile socio-culturale și curriculare ale învățământului românesc. În plus, tipologia și dificultatea activităților sunt adaptate la specificitatea profilului

cognitiv și socio-emoțional al copiilor de diferite vârste. Pe această cale avem convingerea că programul nostru reușește să reducă sau chiar să elimine neajunsurile altor programe. Datele preliminare colectate de noi prin studii-pilot se constituie în argumente solide pentru susținerea viabilității, respectiv a validității ecologice a pachetelor de intervenție ale programului.

Rezumând, programele de educație rațional – emotivă și comportamentală, în particular programul SELF KIT, își propune să ajute elevii în încercările lor de a-și spori productivitatea și, deopotrivă, starea de bine, independent de statutul lor economic sau de talentele particulare ce le dețin. Altfel spus, prin programele EREC, elevii au șansa de a-și îmbunătăți abilitățile de gândire critică, de aș valorifica superior creativitatea și, implicit, de a-și optimiza sentimentul de autoeficacitate grație căruia însuși traseul lor vocațional și stabilitatea acestuia se limpezesc. La toate acestea se adaugă utilitatea profilactic-curativă pe care educația emoțională o are într-o societate ce necesită renaștere morală.

Bibliografie:

- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence. Why it can matter more than IQ*. Bantam Books
- Nucci, C., (2002). *The rational teacher: rational emotive. Behavior therapy in. Teacher education..* Arizona State University–West.
- Opre, A., (coord) Damian, L., Ghimbuluț, O., Gibă, R., Macavei, B., Calbaza-Ormenișan, M, Rebege, O., Vaida, S. (2010). *Lumea lui SELF. Povești pentru dezvoltarea socio-emoțională a copiilor școlari mici*. Editura ASCR,.
- Opre, A., (coord) , Damian, L., Ghimbuluț, O., Gibă, R., Macavei, B., Ormenișan-calbaza, M:, Rebege, O., Vaida,S. (2010). *Lumea lui SELF. Povești pentru dezvoltarea socio-emoțională a copiilor preșcolari*. Editura ASCR
- Opre, A., & David, D. (2006). Dezvoltarea inteligenței emoționale prin programe de educație rațional-emotivă și comportamentală. *Alexandru Roșca 1906-1996 – Omul, savantul și creatorul de școală*. București: Editura Academiei Române, pp 41-46, ISBN 978-973-27-1362-4.
- <http://agorachristi.wordpress.com/2008/05/17/educatie-si-creativitate-1/>